

Hoe eerlijk is design?

Rob van Gerwen
Departement Wijsbegeerte
Universiteit Utrecht
www.phil.uu.nl/~rob

Echt. Tijdschrift voor Utrechts Design, II, Utrecht, 2007, 44-45.

1. “Je bent daar gewoon te eerlijk voor”, hoor ik mijn vrouw wel eens zeggen. Ze bedoelt dat ontwapenend—dat men te openhartig is en zich teveel blootgeeft. En wie eerlijk is, is ook wel een beetje onwerelds. Het toppunt van eerlijk? Moeder Teresa of zo iemand? Ik ben de laatste om over eerlijkheid te klagen, maar toch, helemaal tof is het niet, wel? Wel vindt iedereen dat je niet moet liegen. Hier wil ik het over hebben, vanuit een filosofische invalshoek. Verwacht niet dat ik ga uitleggen hoe je eerlijk moet zijn. Trouwens, dat hoeft ook helemaal niet want dat weten we natuurlijk allemaal allang (we hebben er alleen niet altijd zin in).

Zal ik eerlijk zijn? Absoluut. Volgens mijn vrouw kan ik niet anders. Ik zal u niets op de mouw spelden. Ik zal u eerlijk zeggen hoe ik denk over mensen die heel eerlijk iets willen zeggen over het eerlijke design in de in mijn ogen al verdomd eerlijke stad Utrecht. Ik zal wat zeggen over de eerlijkheid achter onze eerlijkheid. En ik wil vooropstellen: wie eerlijk wil zijn moet van goede huize komen: je moet uit zijn op eerlijke lezers die eerlijk geïnteresseerd zijn in een eerlijk verhaal. Veel auteurs malen niet om de eerlijkheid van hun lezers, zolang ze maar lezers hebben. Dat bedoel ik. Maar ook eerlijke auteurs willen hun lezers overtuigen—waarom zou je anders schrijven? Simpel om de waarheid te zeggen, gaat er bij mij niet in—ik denk niet dat dat bestaat. Eerlijkheid als heiligheid? Dat is een al te eendimensionale benadering van eerlijkheid.

2. En bekijken we het eens van de zijde van de lezer. Die krijgt altijd minstens twee dingen mee van een tekst. Eerst wat erin beschreven wordt, als het klopt met de werkelijkheid tenminste. Gesteld dat liegen niet lang onbestraft blijft, mag u er van uit gaan dat waar het in dit boekje om gaat, inderdaad een correct beeld geeft. Maar ergens een beeld van geven is altijd twee dingen. Het is WYSIWYG, wat je ziet dat krijg je. Maar beelden laten nooit alleen maar zien hoe iets in elkaar zit of hoe het eruit ziet, ze geven ook een image, een imago. En een imago is: hoe iets in je herinnering voortleeft. Het is *daar*, in het ding, én *hier*, in je herinnering. Als je

het ding opnieuw ziet, check je of het nog aan zijn imago voldoet. Zo ja, dan zet dat imago zich steviger in je geheugen vast; zo niet, dan gaat het imago overboord. Een imago is kwetsbaar. Als je een beeld geeft van het design in Utrecht *als eerlijk*, dan wil je dat mensen aan Utrecht (terug)denken als een stad waar eerlijk ontworpen wordt, waar de eerlijkheid op straat ligt. Dat is niet alleen een beeld. Het is ook een gevoel.

Een tekst over Utrechts design moet wel eerlijk zijn, lijkt me, want Utrecht heeft nog niet echt een imago, toch? En dan moet je wel eerlijk zijn. Wat anders? Amsterdammers hoor je niet over eerlijkheid. Rotterdammers weer wel: de eerlijkheid van het harde werk in de havens. In Utrecht betekent eerlijk willen zijn meer zoiets als: bescheiden willen zijn. Utrechtse eerlijkheid is provinciale eerlijkheid. Utrecht als provincie-stad. Niets mis mee. De eerlijkheid gebiedt mij te zeggen dat ik me prima op mijn gemak voel hier. Zeg ik nu de waarheid, of beken ik me tot Utrecht? Waarheid of imago? Goed. We gaan onszelf dus niet opkloppen. Geen pretenties, geen spatjes, no-nonsense. Ik vind dat een goed streven, een goed image ook. Iets waar Utrecht trots op mag zijn. Eerlijk design, eerlijk zijn over ons design, typisch Utrecht dus.

We moeten niet vergeten dat we ons ook als we eerlijk zijn, een imago aanmeten: een imago van eerlijkheid. Het is de eerlijkheid die me gebiedt dat te zeggen. U voelt hopelijk de spagaat waarin we liggen. Filosofen noemen dat een performatieve tegenspraak: als je toch al eerlijk bent, moet je het dan ook nog hardop memoreren? Eerlijkheid betoont zichzelf. Ter verdediging van de redactie alleen nog dit: je moet toch *wat* in een wereld waarin image, branding en reclame de dienst uitmaken. Zover is het met ons gekomen dat eerlijkheid zich moet bewijzen en verdedigen. Genoeg daar nu over.

3. We gaan dus eerlijk zijn over ons eerlijk design in deze eerlijke stad. Dan moeten we het maar meteen niet meer over design hebben, maar over *ontwerpen*. Eerlijk Utrechts ontwerpen. Zo. Helemaal ontdaan van image-building. Eerlijk over Utrechtse ontwerpen, dus.

Is Rietveld onze eerlijkste ontwerper? Als ik in Het Centraal Museum naar zijn ontwerpen kijk, of naar het Rietveld-Schröder huis, dan zie ik: gewildheid, bedachtheid. Ach, het is zo paradoxaal: eerlijk ontwerpen. We vragen eigenlijk ontwerpen die zich *niet* als ontworpen voordoen. Daarvan vind je bij Rietveld inderdaad voorbeelden: een kastje dat iedereen kent van vroeger, omdat iedereen het had. Het *stelt niets voor*, volkomen rechttoe rechtaan. Maar dan ook zozeer dat we het bijna niet meer als een typisch ontwerp kunnen herkennen. Is het dat wat we zoeken? Ontwerp dat zich niet als ontworpen voordoet? Ik vind dat wel van eerlijkheid getuigen: het is dan duidelijk (maar alleen voor degene die goed kijkt en dingen weet) dat de ontwerper zichzelf als het ware heeft weggecijferd voor het ontwerp. In kunstkringen noemen we dat *commercieel*, en dan bedoelen we dat het niet goed is. Veel popmuziek is alleen maar commercieel, alleen maar gemaakt voor de centen, het stelt niets voor,

is artistiek volstrekt oninteressant. Eerlijk design, sorry, ontwerp is dan ontwerp dat niets méér biedt dan wat het is: het ding gaat op aan zijn functionaliteit. Het ding is volslagen dienstbaar aan de gebruiker. Heidegger heeft hier mooie dingen over gezegd: een ding is dienstbaar als we niet opmerken dat het doet waar het voor bedoeld is: alleen een schoen die prima past en in de modder je voeten droog houdt, is echt dienstbaar. Pas als de schoen gaat knellen, lekken of de aandacht op een andere manier trekt, doet ze haar ontwerp, haar dienstbaarheid teniet. Hoe vaak denkt u aan uw sokken? Zou het niet mooi zijn als *de sok* een Utrechts ontwerp was?

Goed. Ontwerpen zijn dus eerlijk als ze zich niet *als ontworpen* aan ons voordoen, maar op hun plek vallen, dienstbaar zijn, onopgemerkt blijven. Eerlijk design is dus een *contradictio in terminis*. We zoeken design dat het verdient in het zonnetje gezet te worden omdat het juist niet in het zonnetje gezet wil worden. Als wij het dan toch die aandacht geven, doen we daarmee het bescheiden, dienstbare karakter ervan eigenlijk teniet. We doen het geen goed. Maar we willen zelf ook eerlijk zijn, willen zelf dus ook dienstbaar zijn aan het ontwerp. We willen de ontwerpen die geen aandacht voor zichzelf vragen, die aandacht wel geven, maar puur om wat ze zelf verdienen, en niet om er zelf mooier van te worden. Alles no-nonsense.

4. Amsterdammers hebben het gemakkelijk. Die hebben er geen moeite mee zichzelf op de borst te kloppen, en, laten we eerlijk zijn, er gebeurt daar ook wel eens wat waarop men trots mag zijn. Utrechters moeten wel in een spagaat liggen. Utrecht is geweldig, maar vooral omdat de stad werkt, omdat hij in zijn dienstbaarheid opgaat. Als je hier over straat loopt, hoef je je niet geweldiger te voelen dan je je voelt, je hoeft je niet voortdurend bekeken te weten door buitenlanders, boeven of beroemdheden. Je kunt hier gewoon jezelf zijn zonder daar voortdurend zelfbewust over te zijn. Dat in Utrecht een boekje over eerlijk ontwerp verschijnt is daar een typisch voorbeeld van. Ik vind dat wel wat hebben.

Wie het heeft over het design van iets, heeft het niet over het ding zelf, maar over degene die het bedacht en uit-ontwikkeld heeft: design is een ere-titel. Die moet verdiend worden, en het idee nu is dat ze verdiend wordt door eerlijkheid. Ziedaar dan een ding met een functie. “Denk ook even aan degene die erachter heeft gezeten en aan...” ja, wat heeft de ontwerper eigenlijk gedaan als een ontwerp eerlijk is? Ze heeft niet zelf eerlijk hoeven te zijn, daarom gaat het niet. Het ontwerp is eerlijk, niet de ontwerper. De ontwerper heeft het vooral *goed* gedaan, maar *wat* heeft zij goed gedaan? Een ding ontwerpen waarvan de functie volstrekt helder is, waarvan de handleiding overbodig is—en daarenboven iets wat ons aan niets anders dan die functie doet denken. Eerlijk design is onzichtbaar.